

ՍԵՆ ԱՐԵՎՇԱՏՅԱՆ

«ՅԱՂԱԳՍ ԽՐԱՏՈՒ ՄԱՆԿԱՆՑ» ԳՐՎԱԾՔԸ
ԵՎ ՆՐԱ ՀԵՂԻՆԱԿԻ ՀԱՐՑԸ

Հայ փիլիսոփայական մտքի պատմության մեջ XI դարը հիրավի համարվում է զարգացման մի նոր շրջանի սկիզբ: Հենց այս ժամանակ է, որ շուրջ երեքհարյուրամյա տեղատվությունից հետո սկսվում է տեսական մտքի հարաճուն մակընթացությունը: Իր դարի ալեկոծ ոգին արտահայտելով, այն ձգտում է դործուն դեր խաղալ հասարակական կյանքում և, դասական շրջանի ժառանգությունն օգտագործելով, պատասխան տալ ժամանակի հուզող հարցերին: Սուր են դասակարգային բախումները և հակասական է դարի ոգին: Մավալուն վանական շինարարությունը և կրոնական, ճգնափորական տրամադրությունների խորացումը զուգորդվում են աշխարհիկ ոգու աշխուժացման, ինչպես և իշխող իրավակարգի ու պաշտոնական զաղափարախոսության հանդեպ ժխտական դիրք բռնած աղանդավորության հետ:

Շատ չեն այդ դարում ստեղծված երկերը և սակավաթիվ են հեղինակները, որոնք առաջ են տանում իմաստասիրական միտքը, բայց նշանակալից են նրանց աշխատությունները, որպես զարգացած ավատատիրական հասարակության կենսական խնդիրները բարձրացնող երկեր: Այս շրջանի փիլիսոփայական միտքը, պետք է ասել, ըստ բովանդակության բավարար չափով ուսումնասիրված չէ: Այն հայտնի է միայն ամենաընդհանուր գծերով: Մի շարք երկեր էլ չեն ենթարկվել բանասիրական քննադատության, որը հնարավորություն պիտի տա վերջնական խոսք ասելու նրանց պատմական արժեքի, հեղինակային պատկանելիության և այլ հարցերի վերաբերյալ:

Նման երկերի թվին է պատկանում այդ ժամանակաշրջանում ստեղծված «Յաղագս խրատու մանկանց» ուշագրավ իմաստասիրական գրվածքը, որը հասել է մեզ միայն մեկ ընդօրինակությամբ¹: Այն գիտական շրջանառության մեջ դրեց պրոֆ. Ա. Աբրահամյանը, 1956 թ. հրապարակելով բնագիրը XI—XII դարերի անվանի գիտնական Հովհաննես Սարկավազի երկերի հատորում²: Տվյալ հրատարակությունից հետո էլ Հովհաննես Սարկավազի հայացքների գնահատմանը անդրադարձած փիլիսոփայության պատմաբանները առանց դուշն ինչ կասկածի օգտագործեցին այն Սարկավազի աշխարհայացքի լուսաբանման համար³:

1 Մաշտոցի անվան Մատենադարան, ձեռագիր № 5619, էջ 119ա—133ա:

2 Ա. Գ. Աբրահամյան, Հովհաննես Իմաստասերի մատենագրությունը, Երևան, 1956, էջ 306—315:

3 Տե՛ս Գ. Հ. Գրիգորյան, Հովհաննես Իմաստասերի փիլիսոփայական հայացքները, «Պատմա-բանասիրական Հանդես», Երևան, 1958, № 3, էջ 188—200: Հ. Գ. Գաբրիելյան, Հայ փիլիսոփայական մտքի պատմություն, հ. 2, Երևան, 1958, էջ 90:

Սակայն, իրո՞ք դա Հովհաննես Իմաստասեր Սարկավազի գրչին պատկանող երկ է: Այդ կասկածն առաջ է գալիս, երբ ընթերցողը խորանում է տվյալ բնագրի մեջ, չնայած որ նրա վերնագիրն առաջին հայացքից կասկածի տեղիք չի տալիս: «Յովհաննես քահ[անայ]ի յաղագս խրատու մանկանց սուղ փնչ բնախօսութեամբ», այս է երկի լրիվ վերնագիրը⁴:

Հովհաննես Սարկավազի փիլիսոփայական հայացքներն ուսումնասիրելիս մեզ անհրաժեշտ եղավ գտնել նրա հայտնի միտքը փոքրիկ նշանակության մասին: Սարկավազի բնագրերի հրատարակիչն իր գրքի ռուսերեն և անգլերեն ամփոփումների մեջ հայտարարում է, որ բոլոր հետազոտողները հենվել են Ղ. Ալիշանի կողմից արված մեջբերման վրա, որը ցավոք սրտի չի մատնանշել աղբյուրը, իսկ ինքը «իր ուսումնասիրության մեջ ցույց է տալիս այդ աղբյուրը: Վերջին աշխատությունը, որը ղեկավարված է մենագրության մեջ, — շարունակում է հրատարակիչը, — Հովհաննես Իմաստասերի մանկավարժական-փիլիսոփայական երկն է, գրված աշակերտների համար»⁵, այսինքն «Յաղագս խրատու մանկանց» բնագիրն է:

Տեքստի մանրազնին հետազոտությունը ցույց է տալիս, որ այս պնդումն անհիմն է: Այնտեղ չկա և ոչ մի արտահայտություն փոքրիկ, ոչ որպես գիտության ճշմարտացիության չափանիշի, ոչ էլ ճանաչման պրոցեսում նրա խաղացած դերի մասին: Սակայն բնագրի ուսումնասիրումը հանգեցնում է ընթերցողին մի բոլորովին անսպասելի արդյունքի: Այն կասկած է առաջ բերում առհասարակ նրա՝ Սարկավազի գրչին պատկանելու վերաբերյալ:

«Յաղագս խրատու մանկանց» երկի ոճը, լեզուն, օգտագործված բառամթերքը զգաստացնում են ընթերցողին: Այն գրված է հունաբանություններով առատ, խրթին մի լեզվով, որը հատուկ չէ Սարկավազին: Բացի այդ, բնագրի մի շարք տեղերում զգացվում է անսքող կիրք, հաղիվ զսպված զայրույթի պոթիկումներ, որոնք տարօրինակ են «մանկավարժական-փիլիսոփայական» գրվածքի համար:

Ո՞րն է «Յաղագս խրատու մանկանց» երկի ստեղծման հիմնական նպատակը:

Բնագրի հետազոտումը նախ և առաջ ցույց է տալիս, որ հեղինակը հույժ անհանգստացած է ինչ-որ հակառակորդների գործունեությամբ և ձգտում է հավատացյալներին՝ եկեղեցու «մանուկներին», և ոչ թե աշակերտ-երեխաներին հեռու պահել այն մարդկանցից, որոնք «աղավաղում են» բարքերը, պղտորում են միամիտ հավատացյալների միտքը: Այդ «շարիքը», ըստ հեղինակի, առաջ է բերում «այրումն մտաց անհնարին բոցով և տանջանալք ոչ թէ թեթևագույնք ինչ քան զգեհներին հրոյ. անտի և ձիք իզամուր մարդիկ իւրաքանչիւր որ ի կին ընկերի իւրոյ վրնջելով ամաշեմ զանամաթութիւն այնպիսի աշաց և զլպրշութիւն յանդգնութիւն հաւասարապէս ի մէջ բանիւ ածել և յանդիման կացուցանել»⁶: Այդ մարդիկ ահավոր վտանգ են ներկայացնում եկեղեցու համար որպես «ամենայն բարեաց իսկականաց ամայութիւն և բովանդակ զեղխութեան և անաւրէն վարուց սկիզբն և կատարած»⁷:

⁴ Մաշտոցի անվ. Մատենադարան, ձեռ. № 5619, էջ 119ա:

⁵ Հովհաննես Իմաստասերի մատենագրությունը, էջ 355 (ռուս. ամփոփում) և էջ 360 (անգլ. ամփոփում):

⁶ Նույն տեղում, էջ 310, տող 83—87:

⁷ Նույն տեղում, էջ 315, տող 10—11:

Արդյո՞ք մի «մանկավարժական» գործում մանուկների դաստիարակության ու կրթության հարցերով մտահոգված հեղինակը պետք է նման խայթող և հայհոյական ածականներով ու մեղադրանքներով սպառնար իր դեռատի ունկնդիրներին: Ինչո՞ւմն է քանի: Ո՞րն է այս գործի ստեղծման իսկական դրդապատճառը: Գուցե ինչ-որ աղանդավորների դեմ է գրված տվյալ երկը, կամ, ավելի ճիշտ, նրանց ազդեցության տակ ընկած մարդկանց դարձի բերելու, «ճիշտ» ուղու վրա դնելու մտահոգությունն է հարկադրել հեղինակին գրել այս գործը, ստիպելով նրան մի կողմից սպառնալ, հանդիմանել, բացահայտել թաքնված վտանգը, իսկ մյուս կողմից ցույց տալ «փրկության» ճանապարհը, հույս ներշնչել նրանց, որ անկեղծ զղջումով և ապաշխարությամբ կարելի է քավել մեղքը, լուսավորել միտքը սուրբ գրքով և աստվածաբանական գիտությամբ: Նա հորդորում է ունկնդրին. «քաջակրթապէս ղերկոսին ախորժեմ մակստանալ քեզ՝ որ ինչ վարուց նախ, և ապա զտեսականին՝ ըստ կարողութեան աստուածային և բարձրագոյն ուսմունս գիտելով»⁸:

Մի քանի տող հետո նա հզորացնում է. «ուրեմն անբանութիւն յանգիստութենէ, զտիրապէս շարութիւնն ի ներքս ածեալ ձեացուցանէ փոխադարձակի ի ժանդատեսիլն դիմաւորութիւն զկերպարանս անձին, վասն որոյ ասասցի և յոյժ դիպողապէս, մանաւանդ եթէ ըստ ճշմարտութեան, կռապաշտութեան վարդապետ»⁹, և այլն: Այնուհետև հուսադրում է. «Այլ իմաստութիւն նախալաւթարութեան սկիզբն է երկիւղ Տեառն, որպէս Դաւիթ և Սողոմոն ուսուցանեն, որով խորշի ամենայն ոք ի շարէ և գնալով ի ճանապարհս Տեառն երանեսցին»¹⁰:

Պարզ է, որ հեղինակը ոչ թե նպատակ է ունեցել գրելու մի մանկավարժական գործ, այլ մի փիլիսոփայական-բարոյագիտական թուղթ, որով նա խրատում է իշխող բարոյական նորմերից և, հավանաբար, պաշտոնական դավանանքից շեղվող, «բարձրագոյն ուսմունքը» աղավաղող մարդկանց:

Արդ, միառժամանակ թողնելով տվյալ բնագրի բովանդակության ու բնույթի հետ կապված հարցերը, քննենք նրա լեզվա-ոճական առանձնահատկությունները, որից հետո առաջ կքաշենք մեր ենթադրությունը նրա հեղինակի մասին:

«Յաղագս խրատու մանկանց» Սարկավագին վերագրված երկն ուսումնասիրելիս, ինչպես նշեցինք, ընթերցողին զարմացնում է հունաբանությունների առատությունը: Բերենք բազմաթիվ օրինակներից մի քանիսը: Հեղինակն օգտագործում է այսպիսի բառեր և դարձվածքներ.

«շարապնդեմ», «մակստացական», «մակստանամ», «տրամակայեմ», «տրամադրեմ», «յարաբարդութիւն», «ստորակայ», «բացատուեալ», «դիւրահուպ», «դիւրաթուելի», «դժոխաշարժագոյն», «միջակաձև»,

«պատահեցէ որում և ոչ բնաւ իսկ ունի մակն»,

«ունակացելոց ի նմա հակառակացն գծաւորութեանց»,

«որակութեանց ճաշակականաց գոլով զգայութիւն ի ներքս մտելոց և տրտաբերական»,

⁸ Նույն տեղում, տող 86—88:

⁹ Նույն տեղում, տող 3—7:

¹⁰ Նույն տեղում, տող 12—14:

«եռանդն շուրջ զսրտին արեան»,
 «ուսուցելումն զարութիւն անուանել իշխեցելով»,
 «հոտոցն զգայարանի բնդմիջեցելոց»,
 «որ մակստացականն է... ունակապէս տրամադրեսցի»,
 «ըստ որում քաջակրթապէս զերկոսին ախորժեմ մակստանալ քեզ»
 և այլն:

Բերված օրինակները խոսում են այն մասին, որ «Յաղագս խրատու մանկանց» երկն իր լեզվա-ոճական առանձնահատկություններով անհարիր է Հովհաննես Սարկավազի գրելաձևին: Սարկավազը գրում է պարզ, դյուրամատչելի լեզվով, խուսափում է խրթնաբանություններից և հունաբան դարձվածքներից: Բավական է համեմատել նրա «Մեկնութիւն տումարիս հայկազնեայ», «Բանք վասն հինգհարիւրից», «Յաղագս անկիւնաւոր թուոց», «Բան իմաստութեան առ ձագն, որ կոչի սարեկ», «Յաղագս եղանակաց և տօնից», «Յաղագս քահանայութեան և քահանայից» և այլ աշխատությունները մեզ հետաքրքրող բնագրի հետ, որպեսզի համոզվենք, որ այդ համադրումը չի խոսում Սարկավազի հեղինակության օգտին:

Ղ. Ալիշանը և Հ. Ոսկյանը, որոնք առանձին զբաղվել են Հովհաննես Սարկավազի կյանքի և գրավոր ժառանգության հարցերով, նրա լեզվա-ոճական առանձնահատկությունները քննելիս նույնպես նշում են, որ Սարկավազը գրում է սահուն, գեղեցիկ ոճով, երբեմն օգտագործում է հոևտորական սեթևեթ դարձվածքներ, սակայն իր միտքը շարադրում է միշտ պարզ, առանց հունաբանությունների և մութ ու խրթին նախադասությունների: Նա ունի «բարակամիտ բմբռնումն և վարպետ բացատրություն, լեզու արվեստավոր, բայց հստակ և հայկաբան»¹¹, — ասում է Ղ. Ալիշանը: Նույն կարծիքն է պաշտպանում և Հ. Ոսկյանը, որը հատկապես նշում է, թե Սարկավազի ոճի համար շատ բնութագրական է նրա «Յաղագս քահանայութեան» հայտնի քարոզը¹², որն իր լեզվով շափազանց հեռու է «Յաղագս խրատու մանկանց» բնագրից:

Լեզվա-ոճական այս ակնբախ տարբերությունը մտածել է տալիս, որ գուցե հրատարակիչը իզուր է հավատ ընծայել վերնագրում «Յովհաննու քահ(անայ)ի» անվան հիշատակությանը, որովհետև մեկ բնօրինակությամբ մեզ հասած բնագիրը կարող է ունենալ որոշ թերություններ ինչպես բուն տեքստում, այնպես և խորագրում:

Ո՞վ է այդ «Յովհաննէսը»: Գուցե այդ անվան տակ պետք է որոնել մի ա՞յլ հեղինակի, որը, ի միջի այլոց, բացի վերը նշված հունաբանություններից, սիրում է օգտագործել նաև նամակային ժանրին հատուկ արտահայտություններ, ինչպես, օրինակ. «ոչ այժմ կամիմ, այլ քեզ թողուլ իմանալ և խորհել», «հրաժարելով յերկարութենէ բանին», «թուի ինձ», «որպէս վարկանիմ», «աւելորդ ինչ ոչ վարկանիմ», «նշանակեցաւ վերագոյն սուղ մի», և այլն:

«Յաղագս խրատու մանկանց» երկում օգտագործված նման արտահայտությունները, նրա հունաբան լեզուն և մանավանդ բովանդակությունը ամե-

11 Ղ. Ալիշան, Հուշիկը հայրենյաց Հայոց, հ. Բ, Վենետիկ, 1870, էջ 279:

12 Հ. Ոսկյան, Մատենադարանի քննություններ, Ա-Հովհաննես Սարկավազ, Վիեննա, 1926, էջ 30, 61, 62—63: Քարոզի բնագիրը տե՛ս «Սովորք հայկական», հ. Գ, Վենետիկ, 1853:

նից շատ հիշեցնում են XI դարի խոշորագույն գիտնական, մտածող և քաղաքական գործիչ Գրիգոր Մազիստրոսի նամակները, նրա թղթերի բարդ ոճն ու բովանդակությունը, անտիկ և քրիստոնեական հեղինակներին առատորեն մեջբերելու հակումը, ինչպես և տողերի արանքում թաքնված ու հաճախ բացահայտորեն դրսևորվող կրքոտությունը:

Այս տվյալները հուշում են, որ «Յովհաննու քահանայի» անվան տակ կարող է թաքնված լինել Գրիգոր Մազիստրոսի բազմաթիվ թղթակիցներից մեկը, որին նա ուղղել է իր նամակ-երկը, ըստ սովորության վերնագրելով այն:

Նախ, սկսենք վերնագրից: «Յաղագս խրատու մանկանց սուղ ինչ բնախօսութեամբ» խորագրի երկրորդ կեսը՝ «սուղ ինչ բնախօսութեամբ» ձևը Մազիստրոսի նամակներում հաճախ հանդիպող արտահայտություններից է, ինչպես, օրինակ, «սուղ ինչ իմաստասիրել»¹³, «սուղ ինչ ըստ մերում սովորական մակացութեան»¹⁴, «սուղ ինչ մասնաւոր»¹⁵, «ելանել սուղ ինչ ի մերում տրամաբանութեան»¹⁶, «սուղ ինչ իմաստասիրել պղատոնական... մանկանց վարժման առ այնոսիկ, որ հակամիտաբար հեզնիչ լինին»¹⁷ և այլն: Այս արտահայտությունները բնորոշ են Մազիստրոսին, որպես իր թղթակիցներին դիմելու, նրանց որևէ բան հաղորդելու ձև: Ըստ որում Մազիստրոսն արդարացնում է իր այդ հաճախ օգտագործվող արտահայտությունը, գրելով խրթին, սակայն սեղմ, հատու նախադասություններով: Իր նամակներից մեկում նա ինքը շեշտում է այդ հանգամանքը, ասելով՝ «սիրելի է ինձ միշտ կարճառօտ հատանել»¹⁸:

«Յաղագս խրատու մանկանց» բնագրի հեղինակը նույնպես գիտակցարար խուսափում է երկարաբանություններից և, ինչպես ինքն է նշում՝ «հրաժարելով յերկարութենէ բանին»¹⁹, ձգտում է «կարճառօտ հատանել» իր հիմնական ասելիքը:

Գրիգոր Մազիստրոսի նամակներից հայտնի է, որ նա շատ է սիրում տարբեր առիթներով բառացի կամ սեփական խոսքերով շարադրել Պլատոնի, Արիստոտելի և Դավիթ Անհաղթի մտքերը: Նույնը մենք տեսնում ենք նաև «Յաղագս խրատու մանկանց» բնագրում: Մազիստրոսը, մարդկային հոգու հատկությունները նշելիս, իր երկու նամակներում խոսում է հոգու «յօրնամանակագոյն և յարտևողագոյն» վիճակների ու հատկությունների մասին²⁰: Արիստոտելի «Ստորոգություններից» վերցված այս միտքը շարադրում է նաև «Յաղագս խրատու մանկանց» երկի հեղինակը. «ունակութիւն տևողագոյն և յօրնամանակագոյն գոլ սահմանեցաւ» — գրում է նա: — Եւ այդպիսիք են մակացութիւնք և առաքինութիւնք, զի մակացութիւն թուի, ասէ, յարատևողացն գոլ և զժոխաշարժիչն»²¹:

¹³ Գրիգոր Մազիստրոսի թղթերը, ի լոյս ընծայեց Կ. Կոստանեանց, Ալեքսանդրապոլ, 1910, էջ 45:

¹⁴ Նույն տեղում, էջ 147:

¹⁵ Նույն տեղում, էջ 73:

¹⁶ Նույն տեղում, էջ 71:

¹⁷ Նույն տեղում, էջ 20:

¹⁸ Նույն տեղում, էջ 3:

¹⁹ Հովհաննես Իմաստասիրի մատենագրությունը, էջ 313, տող 11—12:

²⁰ Գրիգոր Մազիստրոսի թղթերը, էջ 68, 76:

²¹ Հովհաննես Իմաստասիրի մատենագրությունը, էջ 314, տող 48—51:

Մազիստրոսի սիրելի և բազմիցս օգտագործվող արտահայտություններից մեկը՝ «եռանգն շուրջ զսրտիս արեանն»²², որը նա վերցրել է Դավիթ Անհաղթի «Սահմանաց գրքից», տեսնում ենք նաև «Յաղագս խրատու մանկանց» բնագրում²³: Հեղինակն այնուհետև շարադրում է համարյա բառացի Դավիթ Անհաղթի միտքը բարեպաշտ և ողջախոհ լինելու, ցանկությունները հաղթահարելու մասին²⁴, իսկ հետո, նույնպես հետևելով Դավթին, շեշտում, որ արդար մարդը, եթե ընտրության հարց լինի, պիտի գերադասի զրկանք կրելը ուրիշին զրկանքներ պատճառելուց²⁵:

Ինչ վերաբերում է Պլատոնին, ապա պետք է ասել, որ Մազիստրոսը, որպես նորալատոնական փիլիսոփայության ուժեղ ազդեցության տակ գտնվող իմաստասեր, չի թաքցնում իր՝ պաշտամունքի հասնող հարգանքը նրա նկատմամբ: «Հրաշալին Պլատոն», «սբանշելին Պլատոն», այսպիսի ածականներով է օժտում նա իր սիրելի իմաստասերին, որի գործերը նա ոչ միայն բաշ գիտե, այլև ցանկացել է մի քանիսը թարգմանել հայերեն: Պլատոնի անվան բազմաթիվ հիշատակություններից բացի, իր նամակներում Մազիստրոսը հանդամանորեն շարադրում է նրա հայացքները և բազմաթիվ առիթներով կրկնում նրա մտքերը:

«Յաղագս խրատու մանկանց» երկի հեղինակը նույնպես քրիստոնեական գունավորում ունեցող նորալատոնականության հետևորդ է և, բացի հայ նորալատոնական Դավթի հայացքներից, առիթը բաց չի թողնում Պլատոնին հիշատակելու ու նրա գաղափարները շարադրելու համար:

Գրիգոր Մազիստրոսն իր փայլուն հելլենական կրթությունը զուգորդում էր խորը աստվածաբանական գիտելիքների հետ: Նա նույնքան աստվածաբան էր, ինչքան և փիլիսոփա-գիտնական: Այդ հանդամանքը շատ ճիշտ նշել է Մ. Օրմանյանը, ասելով Մազիստրոսի մասին հետևյալը. «Կատարյալ աստվածաբան մը և կրոնքի նախանձախնդիր պաշտպան մը, ինչպես իրմե մնացած գրությունց ամեն մի տողը կհաստատե: Պետք չէ ուրեմն զարմանալ երբոր տեսնենք զինքն կրոնական ձեռնարկումներու զլուխը նույնչափ եռանդով, որչափ հայրապետ մը կրնար ունենալ»²⁷:

«Յաղագս խրատու մանկանց» բնագրի հեղինակը լիովին արդարացնում է այդ գնահատականը, ցուցաբերելով իրեն որպես «կրոնքի նախանձախնդիր պաշտպան»: Ինչպես «հայրապետ մը», նա խրատում է եկեղեցու «մանուկներին» և ցույց տալիս այն վտանգը, որ սպառնում է «ճիշտ» ճանապարհից շեղվողներին: Ընդ որում այդ նա անում է և՛ զուտ փիլիսոփայական հիմնավորումների, և՛ աստվածաշնչի հեղինակության օգնությամբ, իսկևիսկ այն-

²² Գրիգոր Մազիստրոսի թղթերը, էջ 48, 71, 74 ևն:

²³ Հ. Իմաստ. մատեն., էջ 312, տող 82:

²⁴ Տե՛ս նույն տեղում, տող 86—90: Հմմտ. Դավիթ Անյաղը, Սահմանք իմաստասիրության, հրատ. Ս. Արևշատյանի, Երևան, 1960, էջ 62 և 88:

²⁵ Հրապարակված տեքստն աղճատված է՝ «բարիոր է զրկել բան եթէ (չ)զգրկել» (տե՛ս Հ. Իմաստ. մատեն., էջ 312): Հրատարակիչը չի ուղղել այն և ստացվել է մի անհեթեթ բան: Պետք է լինի՝ «բարիոր է զրկիլ բան եթէ զգրկել», ինչպես որ Դավթի մոտ է՝ «իսկ եթէ դէպ լինիցի ընտրել, ընտրէ զզրկիլն առաւել քան եթէ զգրկելն» (Դավիթ Անյաղը, Սահմանք իմաստասիրության, էջ 96):

²⁶ Տե՛ս Հ. Իմաստ. մատեն., էջ 313:

²⁷ Մ. Օրմանյան, Ազգապատում, Բեյրութ, 1959, էջ 1246:

պես, ինչպես այդ սովոր է անել քաջահմուտ հելլենասեր գիտնական, բայց աղանդահալած իշխան և «կատարյալ աստվածաբան» Գրիգոր Մազիստրոսը:

Վերջինս, բացի հին հունական փիլիսոփաներից, առատորեն օգտագործելով սուրբ գիրքը, այստեղ ևս ունի իր նախասիրությունը: Այդ աշխարհական փիլիսոփայի, իշխան-աստվածաբանի սրտին շատ մոտ է սաղմոսերգու Դավիթը՝ իր իմաստուն, կյանքի անդունդը և բարձունքը լավ գիտցող բանաստեղծ-թագավորը: «Սաղմոսականք մեծին Դավթայ գերագոյն քան զբոլոր մարգարէիցն դասու»²⁸, «հայեցայ ի բանս Դավթայ, որ սիրելին է ինձ»²⁹ և այլ նման արտահայտություններով Մազիստրոսն ինքը կարծես պատճառաբանում է իր նամակներում Դավթի սաղմոսներից քաղված մեջբերումների առատությունը և նրա անվան հաճախակի հիշատակումը:

«Յաղագս խրատու մանկանց» բնագրի հեղինակը նույնպես ավելի շատ տեղ է հատկացնում Դավթին, քան մյուս մարգարեներին և երկար հորդորում եկեղեցու «մանուկներին» նրա օրինակով ամեն գիշեր լվանալ իրենց անկողինը զղջման արտասուքով³⁰: Բնագրի վերջում հեղինակը նորից հիշում է Դավթին և հիշեցնում նրա խոսքերը հեղ լինելու, «տկարութեամբ զօրանալու» մասին³¹: Այդ երկու մտքերը, ի թիվս Դավթից քաղված բազմաթիվ խոսքերի, մի քանի անգամ հանդիպում ենք նաև Մազիստրոսի նամակներում³²:

Հետաքրքիր է համեմատել «Յաղագս խրատու մանկանց» բնագրում և Մազիստրոսի նամակներից մեկում արտահայտված այն մտքերը, որոնք վերաբերում են ուսման նշանակությանը, ինչպես և այն բովանդակությանը, որ հեղինակները գնում են տվյալ հասկացության մեջ:

«Յաղագս խրատու մանկանց»

Գր. Մազիստրոսի բղբերը

Քաջագէտ և բարեվայելուչ առաւել մանկական բուսոյ է ժամանակ:

...նախախնամական հրամանի անսալով Աստուծոյ: Իսկ մարդ վայրենամտեալ յանուսումնութենէ առաւել քան երէ ի շարտրամաղբութենէ և յունակութենէ: (էջ 308 և 309):

Եթէ լինի և ոչ երկիւղին Աստուծոյ ի մանկական տխմ վարժի, կարծեմ եթէ ոչինչ օգտէ, բանգի շար ախտ անձին հանդիպի ի վատթար հրահանգից և յանուսումնութենէ և ի շար ունակութենէ: (էջ 69):

Մտքերի և արտահայտությունների համընկնումներն ու նմանությունը ակներև են: Երկու դեպքում էլ ուսումն ու իմաստությունը դիտվում են որպես աստվածային պատվիրանների գիտություն, որոնց հիմքերը երկյուղի հետ միասին պետք է արմատավորեն ամենահարմար ժամանակին՝ մանուկ հասակում:

Մազիստրոսի նամակների և «Յաղագս խրատու մանկանց» բնագրի միջև բացի լեզվա-ոճական ու զաղափարական զուգադիպումներից, կան նաև այլ կետեր, կապված հեղինակին ժամանակակից մարդկանց ու իրադրության հետ:

²⁸ Գր. Մազիստ. Թղթ., էջ 54:

²⁹ Նույն տեղում, էջ 56:

³⁰ Հ. Իմաստ. մատեն., էջ 310—311, տող 4—19:

³¹ Նույն տեղում, էջ 315, տող 13 և 18:

³² Տե՛ս Գր. Մազիստ. Թղթ., էջ 56—57, 127, 149 ևն:

Այդ առումով առաջին հերթին նշելի է Գրիգոր Մազիստրոսի մի նամակը, որն իր բովանդակությամբ, մեր կարծիքով, լույս է սփռում «Յաղագս խրատու մանկանց» երկի ստեղծման հանգամանքների վրա: Դա Մազիստրոսի թղթերի ժողովածուի ԺԳ նամակն է³³, ուղղված Սյունյաց արքեպիսկոպոս Հովհաննեսին ի պատասխան նրա գրության: Մազիստրոսի մտերիմ բարեկամ և համախոհ Հովհաննեսը երկար տարիներ (1006—1056 թթ.) գլխավորել է Սյունյաց թեմը: Մազիստրոսի նամակներից իմանում ենք, որ նա խորը հարգանք ու սեր է տածել Հովհաննեսի նկատմամբ: «Յիմոյ լուսամուկդ», «հայր իմ և տէր, սնուցիչ և վարդապետ», «ողջ լեր, փոխան Յիսուսի», «հովիտ քաջ», այսպիսի բառեր է շռայլում Մազիստրոսը նրա հասցեին:

Հովհաննեսին ուղղված նամակից երևում է, որ Սյունիքում տեղի են ունեցել ինչ-որ վտանգավոր իրադարձություններ, որոնց մասին Հովհաննեսը տեղեկացրել է Մազիստրոսին հատուկ նամակով և խորհուրդ ու օգնություն խնդրել նրանից: «Ծանեայ ոչ թէ միայն զգծագրեալս,—պատասխանում է նրան Մազիստրոսը,—այլ և զոր ոչն կամեցար յայտնել զազեա տարակուսանաց քոց և զոր ինչ կրես ի բազմաց և կորստական արանց նիւթեալ և յոմանց յուղեցեալ և յոմանց ըղձալով և փափագմամբ զվայրաքարշումն մերոյ մանկանց մտազիրութեամբ զառ ի շար կոյս... և զտեղ խոկումն խարդաւանող խուզման առ ի մեղկումն և ի կենցաղականս անկենցաղ կենցաղաւարութեան քարշումն»³⁴:

Այս ինչ «բազմաց և կորստական արանց» մասին է խոսքը, որոնք բաշում են եկեղեցու «մանկանց» «զառ ի շար կոյս» և «ի մեղկումն»:

Հովհաննես Եպիսկոպոսին գրած նամակից երևում է, որ Սյունիքի դեպքերը ինչ-որ կապ ունեն եկեղեցու համար վտանգավոր շարժման հետ: Այդ պատճառով է, որ Մազիստրոսը խոսում է «բազմաց և կորստական արանց» մասին, որոնք «կորստական վարժմամբ արմատաւի խլեցեմն աւերեալ և տապալեալ զայսպիսի արձան հաւատոյ»³⁵, որ այդ «զառ ի շար կոյս» քարշող «երկակենցաղ զազանները» պարզապես քրիստոնեության թշնամիներ են³⁶:

Մենք համաձայն չենք Մազիստրոսի թղթերի հրատարակիչ Կ. Կոստանյանցի հետ, որն այս նամակը գնահատելիս ասում է, թե «ԺԳ թուղթն հանդես է բերում մի ինչ-որ բնականական գծաություն»³⁷: Այս նամակից հստակ երևում է, որ Մազիստրոսը «բնականական գծաությանը» չէ, որ անհրաժեշտ է համարում միջամտել, նա հույս էլ չունի ուղղելու «կորստական արանց» և «երկակենցաղ զազաններին»: Նրան հետաքրքրում է հոտը, եկեղեցու «մանուկները», որոնք անուսումն ու անփորձ լինելով «ոչ ուրեմն զգան, խափանեալք ի զգայութենէ, զշար վարդապետութեանն նոցա խրատ»³⁸:

Ինչպես տեսնում ենք, խոսքն այստեղ «շար վարդապետութեան» մասին է և ոչ թե ինչ-որ բնականական գծաության: Նման գծաությանը միջամտող անձնավորությունը չէր կարող գծավորների մի կողմը որակել այնպիսի ա-

33 Տե՛ս Գր. Մազիստ. թղթ., էջ 46—48:

34 Նույն տեղում, էջ 46 (ընդգծումներն իմն են,—Ս. Ա.)

35 Նույն տեղում, էջ 46:

36 Նույն տեղում, էջ 47:

37 Նույն տեղում, ծանոթագրություններ, էջ 292:

38 Նույն տեղում, էջ 46—47:

ծականներով, որոնք նա, իշխող դասակարգի ներկայացուցիչն ու գաղափարախոսը, սովորաբար օգտագործում է թոնդրակեցիների և թուլալեցիների հասցեին:

Նույն նամակում Մազիստրոսը մեղադրում է ոմն տեր Գրիգորի, որի անգործության ու թուլության պատճառով «չար վարդապետությունը» վտանգավոր ծավալ է ստացել: Բանը հասել է այնտեղ, որ թեմի առաջնորդ, եպիսկոպոս Հովհաննեսը ստիպված է եղել նամակով տեղեկացնել իր մտերիմ Մազիստրոսին Սյունիքում ստեղծված իրադրության մասին: Մազիստրոսը չի հապաղել պատասխանելու նրան սույն կարճ նամակով (թուղթ ԺԳ) և մի այլ, ըստ երևույթին, ընդարձակ գրությամբ: «Գրեալ էմք առ տէր Գրիգոր,—ասում է Մազիստրոսը,—և առ եպիսկոպոսդ, զորոյ զհաւասար գրոյդ ի քիկանէ տառիդ ընթերցցիս. և զԳրիգորոյն կարի խստագոյն և առանց երկպառակութեան: Յուսամք, եթէ լսեն. և եթէ ոչ, դու զտեղի կալցիս յեպիսկոպոսարանիդ և մի ուրեք այլ այսր անդր կամ սպառնալիօք կամ ումեկօք, մինչև եկեսցէ պատասխանի գրոյդ»³⁹:

Մազիստրոսի այս երկրորդ, դրեթե միաժամանակ գրված նամակը, որի մասին նա ուղղակի ակնարկում է, կարծում ենք, հենց մեզ հետաքրքրող «Յաղագս խրատու մանկանց» բնագիրն է, որը, ամենայն հավանականությամբ, պետք է ունեցած լիներ այսպիսի վերնագիր՝ «[Պատասխանի գրոյն] Յովհաննու քահանայապետի յաղագս խրատու մանկանց սուղ ինչ բնախօսութեամբ»: Այստեղ ըստ էության ընդարձակորեն քննարկված են այն հարցերը, որոնք նա համառոտակի շոշափել է ԺԳ նամակում («զվայրաքարշում մերոյդ մանկանց մտադիւրութեամբ զառ ի շար կոյս»):

Համեմատենք նույն Հովհաննեսին՝ Մազիստրոսի կողմից գրված նամակների վերնագրերը մեր առաջարկածի հետ: Օրինակ, ԺԱ նամակի վերնագիրն է՝ «Պատասխանի թղթոյն Յովհաննիսի Սյունյաց արքեպիսկոպոսի յաղագս վահրամայ հօրեղբօր իւրոյ կատարման մարտիրոսութեամբ»⁴⁰, կամ ԺԲ նամակի վերնագիրը՝ «Առ արքեպիսկոպոսն վասն ձկանց սուղ ինչ իմաստասիրել»⁴¹:

Կարծում ենք, որ վերնագրի մեր առաջարկած ձևը ժամանակի ընթացքում աղճատվել է գրիչների կողմից. առջևից բնկել է երկու բառ («պատասխանի գրոյն»), իսկ «քահանայապետի» բառը (որը եպիսկոպոսի կամ արքեպիսկոպոսի հոմանիշն է), կրճատվելով կամ սխալ հապավվելով, հետագայում հասկացվել է որպես «քահանայի», և վերնագրի սկզբի մասից պահպանված «Յովհաննու քահ» բառերը փաստորեն միակ հիմքն են դարձել «Յաղագս խրատու մանկանց» բնագիրը Հովհաննես Սարկավազին վերագրելու համար:

«Յաղագս խրատու մանկանց» գրվածքը մի ընդարձակ նամակ է, և այն, մեր կարծիքով, որոշակի լույս է սփռում Մազիստրոսի և Սյունյաց արքեպիսկոպոս Հովհաննեսի նամակագրության, հատկապես Մազիստրոսի ԺԳ և ԺԴ նամակների վրա: ԺԳ նամակը և «Յաղագս խրատու մանկանց» խորագիրը կրող թուղթը, կարծում ենք, գրված պետք է լինեն միաժամանակ՝ ԺԴ նամա-

³⁹ Նույն տեղում, էջ 47—48 (ընդգծումներն իմն են—Ս. Ս.):

⁴⁰ Նույն տեղում, էջ 36:

⁴¹ Նույն տեղում, էջ 45:

կից առաջ: Այդ երեք նամակները կապված են իրար հետ և գրվել են ի պատասխան Սյունյաց քահանայապետ Հովհաննեսի նամակին՝ Սյունիքում տեղի ունեցած աղանդավորական, ըստ երևույթին, թոնդրակյան խլրտումների առիթով:

Իր առաջին (ԺԳ) նամակում Մազիստրոսը խորհուրդ է տալիս քահանայապետին առաջժամ չգիմել այլ միջոցների և շահուհալ եպիսկոպոսարանից, «մինչև եկեսցէ պատասխանի գրոյդ», որպեսզի նա՝ Հովհաննեսը, ստանալով Մազիստրոսի ընդարձակ նամակ-խրատը և հրապարակելով այն, տեսնի նրա ազդեցությունը մուրջալիների վրա, հետևի դեպքերի հետագա ընթացքին և տեղեկացնի Մազիստրոսին դրանց մասին: Մազիստրոսը հայտնում է նրան իր հասցեն՝ «մեք առժամանակս այսր եմք ի Տարօն աշխարհիս Մամիկոնէից»⁴²:

Եվ ահա Մազիստրոսի՝ Հովհաննես եպիսկոպոսին ուղղած հաջորդ (ԺԷ) նամակից իմանում ենք, որ Սյունիքում ստեղծված վտանգավոր իրադրությունը փոխվել է. «ապա մինչ կայի կարկառեալ արինեռանդն յուղեալ, եկն եհասքոյդ հրեշտակ և, արտաքոյ խոկման մեր ախտից, զմեզ շիջոյց համոզեալ»⁴³: Կարծում ենք, որ Հովհաննեսն իր նամակով տեղեկացնում է Մազիստրոսին նրա խրատ-ուղերձի մասին, որը որոշակի ազդեցություն է ունեցել թեմի վրա ու կասեցրել աղանդավորական շարժման ծավալումը:

Այդ տեսակետից հասկանալի է դառնում, թե ինչու «Յաղագս խրատու մանկանց» թղթում շոշափված են նաև դավանաբանության հետ առնչվող փիլիսոփայական խնդիրներ և դադափարական հերքումն է տրված թոնդրակյան շարժման այն հոսանքի, որն ինքը Մազիստրոսը նույնացնում է մանիքեցիների հետ⁴⁴: Այդ հոսանքը, ինչպես հայտնի է, ընդունում էր նյութի՝ աստծո հետ հավասար հավերժ գոյությունը, և այդ դուալիստական փիլիսոփայական սկզբունքի վրա խարսխում իր դավանաբանությունը: Մազիստրոսը պայքարում է հենց այդ գրույթի դեմ, հերքելով միաժամանակ հին բնափիլիսոփաներին, որոնցից աղանդավորները որդեգրել էին դուալիստական այդ սկզբունքը: «Եւ զի՞նչ հաւասարութիւն է արարչի և արարածոյ», — վրդովված բացականչում է նա «Յաղագս խրատու մանկանց» իր նամակում (էջ 307): Ըստ նրա, դա անհեթեթություն է, որովհետև նյութը, ամբողջ աշխարհը ստեղծված է աստծո բարի կամքով: «Զի թէպէտ և ասեմք ի նիւթոյ զամենայն տեսակազործիլ առ աստուծոյ, (բայց) ոչ ի յարակայէ և յանեղէ, ըստ փիլսոփայիցն, որպեսզի գոլ յաւիտենից զնիւթն աստուծոյ, այլ առ ի նմանէ նախագոյանալ զնիւթն ի ճահաւորութիւն ընդունել տեսակ խոստովանիմք, որ և զտեսական շնորհեաց» (էջ 306): Մինչ այդ «նիւթ գոյական ոչ էր, իսկ անմարմինն ոչ ինչ է, քանզի և ոչ նիւթ յայտ է արած գոլ աստուծոյ նախ քան զտեսակազործիլն» (էջ 307):

Իդեալիստական մոնիզմի դիրքերից հերքելով թոնդրակեցիների դուալիզմը, Մազիստրոսը շեշտում է, որ պետք է ամեն մարդու մեջ «զօրութեամբ» առկա բանականությունը ինչքան հնարավոր է շուտ արթնացնել «ուսմամբ և երկասիրութեամբք առաքինազործել և լինել կատարելամիտ» (էջ 307): Այդ

42 Գր. Մազիստ. թղ., ԺԳ, էջ 48:

43 Նույն տեղում, ԺԷ:

44 Տե՛ս նույն տեղում, էջ, 159, 164 և 168:

անհրաժեշտ է անել, որպեսզի հավատացյալների մտքերը չպղտորվեն թյուր գաղափարներով, որպեսզի նյութը չիշխի հոգու վրա, որովհետև հակառակ դեպքում «մարմին բռնացեալ հաղթահարէ զգայութիւնս, և զգայութիւնք ապստամբեալ հարստահարեն զմիտս, և ախտք արտաքս ըստ սահմանն մոլեղնաբար ելանելով ի զգայութենէ՝ դիտեն զբովանդակ անզգամութիւն շահալ» (էջ 309):

Նա շարադրում է մարդկային հոգու հատկությունների մասին Արիստոտելի, Պլատոնի, Զենոնի և Դավիթ Անհաղթի ուսմունքները՝ ցույց տալու համար, թե ինչպես ուսման միջոցով պետք է արթնացնել մարդու միտքը և ճիշտ ուղղություն տալ նրան: Այդ բոլորից հետո, կարծես դիմելով ինչ-որ կենդանի հակառակորդների, նա ուղղակի ամբաստանում է. «յանուսումնութեանն անգիտութենէ անհունք են մոլորութիւն և անբոյժ հիւանդ դժնդակութիւն [զոր] բերեք յաշխարհ ամենայն, քանզի զոր ինչ և արասցէ որ ի շարեաց կամ անուանագործեացէ նորոգապէս, զնա գտանիցէ արմատ և սկիզբն բոլորեցուն» (էջ 315): Այնուհետև հեղինակը, եզրափակելով իր՝ մոլորված «մանկանց» ուղղված խրատը, հարում է սպանիչ ածականների մի այնպիսի շարան, որը աղանդավորների երեսին շարտում էին իշխողները. «կոապաշտութեան վարդապետ, գիշութեան և պղծութեան առաջնորդ, սպանութեան դաստիարակ, ազահութեան ստորակա, որովայնի ծառայեցուցիչ, ստորութեան և նենգութեան հայր, և պարզաբար ասել՝ ամենայն բարեաց իսկականաց ամայութիւն և բովանդակ զեղխութիւն, և անօրէն վարուց սկիզբն և կատարած» (էջ 315): Այսպես կարող էին խոսել պաշտոնական եկեղեցու դեմ ըմբոստացած աղանդավորների կամ նրանց ազդեցության տակ ընկած մարդկանց հետ:

Պատահական չէ, որ Մագիստրոսը եկեղեցու մոլորված «մանուկների» հարցին կրկին անդրադառնում է թոնդրակեցիների դեմ գրված իր հայտնի նամակում: Նա ասում է, որ «սովորեալ են գալլք այդ (իմա՝ թոնդրակեցիները—Ս. Ա.) հանդերձի ոշխարաց գողանալ մանկունս»⁴⁵: Դատափետելով աղանդավորներին, նա պահանջում է, որ նրանք ձեռք բաշեն միամիտ հավատացյալներից: «Զարեացդ առաջնորդք և մուխդ, ի բաց կացէք յանմեղաց մանկանցդ, և դոքա եկեալ խոստովանեսցին զյանցանս իւրեանց»⁴⁶:

Նույն բանն է ասում Մագիստրոսը նաև «Յաղագս խրատու մանկանց» նամակում, լրիվ շփակելով մոլորվածների առջև եկեղեցու դռները. «Յինքեանս եկեալ, զղջանան, դառնան, յոգիս ապաշաւեն, ոռոգանին աղբերք արտասուաց, քէպէտ և անդրէն ընդ կրունկ դառնալ գիտեն, ոչ հնար լինել գործեցելումն յանգործութիւն, որպէս թէ շնացելոյ կոյս լինել կամ սպանողի՝ ոչ սպանող»⁴⁷: Սակայն կրկին փրկության հույս է տալիս նրանց, ասելով որ հարկավոր է զղջալ այնպես, ինչպես այդ անում էր իր սիրելի Դավիթ մարգարեն, որը «զադար և հանգիստ երբէք ոչ անոյր լինել խոստովան և ապաշխարել իբրև զմահապարտ ոք»⁴⁸:

Այս համեմատությունը ևս ցույց է տալիս, որ «Յաղագս խրատու ման-

⁴⁵ Գր. Մագիստրոսի թղթերը, էջ 153:

⁴⁶ Նույն տեղում, էջ 166:

⁴⁷ Հ. Իմաստ. մատեն., էջ 310, տող 96—100:

⁴⁸ Նույն տեղում, էջ 311, տող 13—14 (ընդգծումներն իմն են—Ս. Ա.):

կանց» նամակը գրված է աղանդավորների դեմ և ոչ թե «ինչ-որ բնականական դժառնության» առիթով:

Բերված համեմատություններն ու փաստերը վկայում են, որ «Յովհաննու քահանայի յաղագս խրատու մանկանց սուղ ինչ բնախօսութեամբ» խորագրով գիտական շրջանառության մեջ դրված բնագիրը Գրիգոր Մազիստրոսի նամակներից մեկն է: «Յովհաննու քահանայի» անվան տակ պետք է որոնել Գրիգոր Մազիստրոսի բազմաթիվ թղթակիցներից մեկին, որին նա ուղղել է իր խրատ-նամակը, ըստ սովորության վերնագրելով այն: Գ. Մազիստրոսը հղել է այն Սյունյաց քահանայապետ, արքեպիսկոպոս Հովհաննեսին՝ նրա թեմում տեղի ունեցած աղանդավորական խլրտումների կապակցությամբ: Նամակի լրիվ վերնագիրը պետք է լիներ «Պատասխանի գրոյն Յովհաննու Բահանայապետի յաղագս խրատու մանկանց սուղ ինչ բնախօսութեամբ»:

Այսպիսով, մենք փաստորեն գործ ունենք Գ. Մազիստրոսի մինչ այժմ անհայտ մնացած նամակի հետ, որը նոր լույս է սփռում XI դարի կեսերին Սյունիքում տեղի ունեցած զեպքերի վրա և միաժամանակ լրացնում է մեր պատկերացումները աղանդավոր փրկիստիա, գրող և քաղաքական գործիչ Գրիգոր Մազիստրոս Պահլավունու աշխարհայացքի մասին:

С. С. АРЕВШАТЯН

ТРУД «О НАЗИДАНИИ ОТРОКОВ» И ВОПРОС О ЕГО АВТОРЕ

(Р е з ю м е)

В сборнике сочинений видного ученого и мыслителя XI—XII вв. Иоанна Саркавага Имастасера (Ереван, 1956) впервые был опубликован труд «О назидании отроков», сохранившийся в единственной рукописи (Матенадаран, № 5619, стр. 119а—133а). Его издатель, проф. А. Абраамян, на основе упоминаемого в заглавии имени «священника Ованнеса» (Иоанна) безоговорочно приписал данный труд перу Иоанна Саркавага.

На основе анализа содержания данного произведения, его стиля и лексики автор статьи приходит к выводу, что оно принадлежит перу известного ученого и политического деятеля XI в. Григора Магистроса. Иоанн не автор, а адресат — архиепископ Сюнийский (1006—1056 гг.), который обратился за помощью к Магистросу в связи с опасным для церкви, по-видимому, еретическим движением. Труд «О назидании отроков» является одним из многочисленных писем Г. Магистроса, в которых автор в свойственной ему эпистолярной форме рассматривает различные философские и церковно-догматические вопросы. Выясняется, что данное письмо-назидание сыграло свою роль, утихомирив распри в Сюнийской епархии. Это подтверждается другими письмами Магистроса к тому же Ованнесу, опубликованными К. Костанянцем («Послания Григора Магистроса», Александрополь, 1910, письма XIII и XIV).

Остававшееся до сих пор неизвестным пространное послание Магис-

троса «О назидании отроков» проливает новый свет на события, имевшие место в Сюнике в середине XI в. и восполняет наши представления о мировоззрении самого Григора Магистроса.

S. S. AREVCHATIAN

L'OUVRAGE „SUR L'EDIFICATION DES ADOLESCENTS“ ET SON AUTEUR

(Résumé)

L'ouvrage „Sur l'édification des adolescents“, conservé dans un unique manuscrit (Maténadaran, № 5619, p. 119a—133a), a été publié pour la première fois dans le recueil des oeuvres de l'éminent savant et penseur du XI—XII siècles Yohan Sarkavag Imastasser (Erevan, 1956). Son éditeur, le prof. A. Abrahamian, a attribué sans réserve cette oeuvre à la plume de Yohan Sarkavag (Jean Diacre) en se basant sur le nom du „prêtre Hovhannes“ (Yohan) cité dans le titre.

L'analyse du contenu, du style et de la lexique de cet ouvrage permet à l'auteur de l'article de conclure qu'il appartient à la plume de Grigor Maguistros (Grégoire le Magistre), savant célèbre et homme politique du XI siècle. Hovhannes (Yohan) n'est pas l'auteur, mais le destinataire—l'archevêque de Siounie (1006—1056)—qui s'était adressé à Maguistros pour solliciter son aide contre un mouvement hérétique apparemment dangereux pour l'Eglise. L'oeuvre „Sur l'édification des adolescents“ est l'une des nombreuses épîtres de Grigor Maguistros, dans lesquelles l'auteur examine divers problèmes philosophiques, ecclésiastiques et dogmatiques, dans le style épistolaire qui lui est propre. Il apparaît que la lettre édifiante en question a eu le résultat désiré en apaisant les différents dans le diocèse de Siounie. Ceci est confirmé par les autres lettres de Maguistros adressées au même Hovhannes, publiées par K. Kostaniantz (Les Epîtres de Grégoire le Magistre, Alexandropol, 1910, épîtres XIII et XIV).

La longue lettre „Sur l'édification des adolescents“, inconnue jusqu'à présent, éclaire d'un jour nouveau les événements qui ont eu lieu en Siounie vers le milieu du XI siècle et complète nos notions sur les conceptions de Grigor Maguistros lui-même.